

זכור ימות עולם

זְכֹר יָמוֹת עוֹלָם בֵּינוּ שְׁנוֹת דָּוָר וְדָוָר שְׁאֵל אֲבִיךָ וַיִּגְדָּדְךָ זְקֵנֶיךָ וַיֵּאמְרוּ לְךָ: (שירת האזינו, דברים לב ז)

מחזור ויטרי סימן שנ – שירת הלויים במקדש זי"וה

ופרשת האזינו קורין אותה במקדש ... כך אמרו חכמים: במוסף של שבת מה היו אומרים? אמר רב חנן. הזי"ו ל"ך. וכל שבת ושבת היו אומרים אחת. ואמר רב חנן בר רבא אמר רב: כדרך שחולקין כאן, כך חולקין בבית הכנסת: וכן פירש רב פלטוי ראש ישיבה. הזי"ו ל"ך סימן: האזינו השמים. עד זכור ימות עולם: ומן זכור עד ירכיבהו. ומן ירכיבהו עד וירא יי"ו וינאץ. ומן וירא יי"ו עד לו חכמו. ומן לו חכמו עד כי אשא אל שמים ידי. ומן כי אשא עד סוף השירה: ושאר הפסוקים יקרא השביעי עד סוף כל הפרשה.¹

ספרי דברים פסקא שי – ללמוד מהעבר ולהתנחם מהעתיד

"זכור ימות עולם" – אמר להם: היזכרו מה שעשיתי לדורות הראשונים מה שעשיתי לאנשי דור המבול ומה שעשיתי לאנשי דור הפלגה ומה שעשיתי לאנשי סדום.² "בינו שנות דור ודור" – אין לך דור שאין בו כאנשי דור המבול ואין לך דור שאין בו כאנשי סדום, אלא שנידון כל אחד ואחד לפי מעשיו.³ דבר אחר: "זכור ימות עולם" – אמר להם: כל זמן שהקדוש ברוך הוא מביא עליכם ייסורים, היזכרו כמה טובות נחמות עתיד ליתן לכם לעולם הבא.⁴

רמב"ן דברים פרק לב פסוק ז – היסטוריה כללית והיסטוריה לאומית

ואם כן יהיה פירוש זכור ימות עולם – שיתנו לב לזכור ששת ימי בראשית הטובה שעשה להם בעת היצירה, כמו שיאמר בהנחל עליון גוים וגו'. בינו שנות דור ודור – שיבינו לדעת מה שנעשה להם בדורות מעת ששרתה שכניה ביניהם כאשר יספר ימצאהו בארץ מדבר וגו':⁵

¹ מקור הדברים הוא בגמרא ראש השנה לא ע"א ובירושלמי מגילה פרק ג הלכה ז והובא כמו כן במסכת סופרים פרק יב הלכה ז: "אמר ר' יוסי ב"ר אבון: שירת הלויים לא יפחתו לה משה קרית, וסימנה הזי"ו ל"ך". וסוכמו הדברים להלכה ברמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק יג הלכה ה ובש"ע אורח חיים סימן תכח. ראו גם הערך הזי"ו ל"ך באנציקלופדיה התלמודית כרך ת. וכבר זכינו אף אנו לדון סימן הזי"ו לך בפרשה זו בשנה האחרת. בינתיים, לענייננו, די לנו לציין שפרשת האזינו מיוחדת בכך שחלוקתה לקריאות לעולם לתורה היא עתיקה וקבועה עוד מימי העבודה בבית המקדש, שם היא נאמרה במוספי השבת וכונתה בשם "שירת הלויים". בפעם אחרת כבר דנו בקריאה לעולה הראשון: **האזינו השמים**. ראו דברינו בנושא זה. והפעם נרצה לדון בקריאה לעולה השני אשר מתחילה ב"זכור ימות עולם" ומסיימת בפסוק: "ה' בדרך ינחנו ואין עמו אל נכר".

² תובנה ראשונה של "זכור ימות עולם" היא כלפי העבר – ההיסטוריה וקורות העתים. הכוונה בפשטות היא, תלמודו מהדורות שעברו, בפרט המקולקלים שבהם על מנת שלא תהיו כמותם. בדרך זו אפשר לצרף גם את החצי השני של הפסוק "בינו שנות דור ודור" לאותה תובנה. ראו פירוש רש"י על הפסוק: "זכור ימות עולם" – מה עשה בראשונים שהכניסו לפניו: בינו שנות דור ודור – דור אנוש שהציף עליהם מי אוקינוס ודור המבול ששטפם". הנביאים כולם קוראים לעם להתבונן בעבר וללמוד ממנו: ישעיהו מו ט: "זכרו ראשונות מעולם", ירמיהו ב י: "כִּי עָבְרוּ אֵי כְתִיבִים וְרָאוּ וְקָדַרְדְּ שָׁלְחוּ וְהִתְבּוֹנְנוּ מֵאֵד וְכוּ", מיכה ו ה: "עַמִּי זְכֹר נָא מֵהַ יַעֲצֵן בְּלֶקְ מֶלֶךְ מוֹאָב וּמֵהַ עָנָה אֹתוֹ בְּלַעַם בֶּן בְּעֹזֵר", תהלים עח ג: "אֲשֶׁר שָׁמְעֵנוּ וַנִּדְעֵם וְאֲבוֹתֵינוּ סִפְרוּ לָנוּ" ועוד. ראו מים אחרונים. ומי הוא שמשמר את ההיסטוריה ולקחיה? אביך וזקניך – הנביאים והחכמים, ראו המשך רש"י שם.

³ תובנה שנייה של "זכור ימות עולם", נכון יותר של החצי השני של הפסוק: "בינו שנות דור ודור", היא כלפי ההווה. בדורות הנוכחיים לא יהיו עוד מעשי הרס טוטליים כמו המבול והפיכת סדום, אלא "כל אחד נידון לפי מעשיו". בכל דור יש קצת מאנשי סדום, קצת מדור המבול וקצת דור הפלגה (ואולי גם קצת מדורות אחרים כגון דור המדבר, ראו מדרש פתרון תורה על הפסוק שמוסיף גם את קרח ועדתו). "קצת" מדורות אלה מפורז בדורות הנוכחיים, אך באופן שהיחיד נענש ולא הכלל. יש בדברים נחמה מסוימת והתקדמות, כאילו "בינו שנות דור ודור" נאמר כביכול גם כלפי שמיא ששוב אינו מביא מבול לעולם (ראו בראשית ח כא דברי ה' אחר המבול, דברינו **השבועה שנשבע ה' לנח**. ומה נאמר בדורות האחרונים?). האם המדרש מרכז כאן את דברי משה הקשים שזה עתה קראנו בפרשת כי תבא ונצבים (שים לב במיוחד איך התוכחה בנצבים מתחילה ביחיד ונגמרת באסון כללי)? עכ"פ, נראה שמקור הדרשה הזו הוא גם בחילוף הלשון מלשון יחיד "זכור ימות עולם" ללשון רבים "בינו שנות דור ודור" שעמדו עליה הפרשנים. ראו אבן עזרא על הפסוק (מובא בהמשך דברינו).

⁴ תובנה שלישית היא כלפי העתיד. "ימות עולם" הם הימים שעתידיים לבוא, ימות סוף העולם ותחילת עולם אחר (עולם הבא, ימות המשיח? ראו שוב מדרש פתרון תורה על הפסוק). בכל קושי וייסורים של מצב קיים בהווה, יש לזכור את העתיד שיכול להיות אחר, את הטוב שסופו לבוא. מעניין אגב, לשון המדרש, שכאן "אמר להם" הוא משה, בניגוד ל"אמר להם" הקודמים שהיו מפי הקב"ה (עפ"י הדרשן כמובן). האם זה הבדל משמעותי? נשמח לקבל מים חוזרים ומטויבים.

⁵ רמב"ן מחלק את ההיסטוריה ואת הצורך ללמוד ממנה לשתי תקופות מרכזיות שהן שני מעגלי היסטוריה משלימים: בריאת העולם – ההיסטוריה הכללית אנושית; וקורות עמנו – ההיסטוריה הפרטית של עם ישראל. דבריו אלה מזכירים את שני מעגלי הזמן שאנחנו אומרים בקידוש בכל ליל שבת: "זכרון למעשה בראשית ... זכר ליציאת מצרים", שמקורם בנימוק לזכירת השבת בדברות פרשת יתרו מול הנימוק לשמירת השבת בדברות בפרשת ואתחנן. ראו בפירושו שם איך הוא חולק שבחים לאבן עזרא ('ודברי פי חכם חן', קהלת י יב) אשר מקשר את הפסוק שלנו עם הפסוק "הלוא הוא אביך קנן" שהוא הן מלשון "קונה שמים וארץ" (מעשה בראשית) והן מלשון "עם זו קנית" (יציאת מצרים).

רשב"ם שמות פרק כ פסוק ז – הקשר לזכירת השבת

זכור את יום השבת - כל זכירה עונה על ימים שעברו: זכור ימות עולם וגו' בהנחל עליון גויס. זכור את היום הזה, לעולם, כי לשעבר ביום הזה יצאתם ממצרים. זכור אל תשכח את אשר הקצפת את י"י אלהיך במדבר וגו'. זכור רחמיך י"י וחסדיך כי מעולם המה. אף כאן: זכור את יום השבת של ששת ימי בראשית, כמו שמפרש והולך כי ששת ימים עשה י"י וגו' כמו שכתוב כאן.⁶

רש"י דברים פרק לב פסוק יב – לעבר ולעתיד

"ה' בדד ינחנו" - נהגם במדבר בטח ובדד: "ואין עמו אל נכר" - לא היה כח באחד מכל אלהי הגוים להראות כחו ולהלחם עמם. ורבותינו דרשוהו על העתיד, וכן תרגם אונקלוס. ואני אומר דברי תוכחה הם, להעיד השמים והארץ ותהא השירה להם לעד שסופן לבגוד ולא יזכרו הראשונות שעשה להם ולא הנולדות שהוא עתיד לעשות להם. לפיכך צריך ליישב הדבר לכאן ולכאן. וכל הענין מוסב על (פסוק ז) זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור, כן עשה להם וכן עתיד לעשות, כל זה היה להם לזכור.⁷

אבן עזרא תהלים פרק צ פסוק ד – איך זוכרים לאלף שנה

"כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול" - עם בני אדם ידבר השם. ואל תתמה בעבור "שובו" לשון רבים ואחר כן "בעיניך", כי כן משפט הלשון "זכור ימות עולם" – "בינו", "טפכם נשיכם וגרך". וטעם "כיום" אולי חיית אתה בן אדם אלף שנים ככה יהיו כיום אתמול כי יעבור, שכבר עבר או כמו אשמורה בלילה.⁸

מדרש תנחומא פרשת האזינו סימן ז – זכירה דרך מתן שמות

"זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור" - לעולם יבדוק אדם בשמות לקרוא לבנו הראוי להיות צדיק. כי לפעמים השם גורם טוב או גורם רע, כמו שמצינו במרגלים: "שמעו בן זכור" - על שלא שמע בדברי המקום וכאילו שאל בזכורו ... שפט בן חורי על שלא שפט את יצרו ונעשה חורי מן הארץ ...⁹

ספר חובות הלבבות הקדמה – שילוב ידיעה שכלית עם מסורת וקבלה

... והשני, ממה שאמר הכתוב: "הלוא ידעת אם לא שמעת" (ישעיהו מ כח), אמר: "הלוא ידעת" על הידיעה שהיא מצד הרְאָיָה, ואמר: "הלוא שמעת" על דרך הקבלה והסמך. וכן אמר: "הלוא תדעו הלוא תשמעו הלוא הוגד

⁶ פירוש רשב"ם זה הוא על מצוות השבת שבעשרת הדברות, פרשת יתרו. הוא לומד מהפסוק שלנו "זכור ימות עולם", ומפסוקי זכירה אחרים (יציאת מצרים ומסעות המדבר), על זכירת השבת שהיא "זכירה עונה על ימים שעברו". על חיבור זה שבין "זכור ימות עולם" ו"זכור את יום השבת", אפשר אולי לומר: "הרי זה בָּא לְלַמֵּד וְנִמְצָא לְמַד" (סנהדרין עג ע"א ועוד). הפסוק זכור את יום השבת ושאר פסוקי הזכירה יכולים ללמד אותנו על הפסוק שלנו: זכור ימות עולם, שגם הוא כמותם, מצווה לזכור. מצווה ללמוד מההיסטוריה ולזכור ימות עולם בדומה לזכירת השבת ויציאת מצרים שהרי גם הם חלק מההיסטוריה הכללית והיהודית. אגב, הפסוק: "זכור רחמיך" שונה מכולם משום שהוא תפילה לקב"ה ולא חובה על האדם ולא ברור מדוע הביאו רשב"ם. לעומת זאת, נפקד מקומה של זכירת עמלק בדברי רשב"ם. ראו שש (או עשר) הזכירות שבסידורים בסוף תפילת שחרית.

⁷ רש"י ממשיך את שיטת מדרש ספרי שמדובר הן לעבר והן לעתיד. אך שים לב שפירוש רש"י זה איננו על הפסוק: "זכור ימות עולם" הפותח את הקריאה לעולה השני, אלא על הפסוק המסיים: "ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר". בפירושו לפסוק המסיים את הקריאה לעולה השני, מדגיש רש"י את היות כל הפסוקים האלה חטיבה אחת, כפי שהראינו בראשית דברינו על הקריאה בפרשת האזינו – שירת הלווים. הפסוק: "זכור ימות עולם, בינו שנות דור ודור" הוא כותרת לכל העניין.

⁸ בפירושו על הפסוק בתהלים, כפירושו על הפסוק שלנו, מתעכב אבן עזרא ראשית על חילוף הלשון יחידורבים בפסוק אחד או בפסוקים עוקבים וצמודים שהם מאמר אחד. ראו גם פירושו על פסוק אחר בפרשתנו, דברים לב ה: "שָׁחַת לוֹ לֹא בָּנְיוֹ מוֹמָם וכו'" - ואל תתמה בעבור שהמלה לשון יחיד, כי כן משפט הלשון. הלא תראה זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור". אך נחזור לפירושו על הפסוק בתהלים: "כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול - אולי חיית אתה בן אדם אלף שנים ככה יהיו כיום אתמול כי יעבור". אם יותר לנו לבנות מדרש משלנו על דברי אבן עזרא אלה, נאמר כך: אילו חי האדם אלף שנה, ודאי היה זוכר ימות עולם ומבין משנות דור לדור באופן טבעי. עכשיו שהוא חי תקופה קצרה מזה, עדיין ביכולתו לבנות זכרון ותיעוד חי לאלף ואף יותר שנים. כיצד? האדם הפרטי חי רק עד מאה ועשרים, אבל הציבור, העם, יכול לשמר את היסטוריה שלו ולזכור ימות עולם ולהבין שנות דור ודור אפילו יותר מאדם (הראשון) שחי (מיועד היה לחיות) אלף שנה. וזה גם פשר שילוב לשון יחיד ורבים בפסוק.

⁹ ראו דברינו **מקרא שמות במקרא** בפרשת ויצא, בהם הארכנו לדרוש בנושא מתן שמות במקרא. ראו שם בפרט מדרש בראשית רבה לז ז: "הראשונים, על ידי שהיו משתמשין ברוח הקודש, היו מוציאים לְשֵׁם המאורע. אבל אנו, שאין אנו משתמשין ברוח הקודש, אנו מוציאים לשם אבותינו". המדרש שהבאנו כאן יכול להצטרף לקבוצת המדרשים הדנים במתן שמות, תוך הדגשת חלקה של ההיסטוריה וההתנסות האנושית, בקביעת שמות לילדים: זכור ימות עולם – יש להיזהר במתן שמות בעלי משמעות והתנסות שלילית. המדרש מונה עד סופו רק דוגמאות שליליות וחבל. האם אין לזכור ימות עולם גם על דרך החיוב ולתת דוגמאות חיוביות של ילדים שנקראים בשם: אברהם, נדב, יוסף, הלל, אורי, יאיר, יואב, דוד וכו'? אז אנו נשלים במדרש חיובי של שמות משיר השירים רבה פרשה ד סימן יב: "בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים: שלא שינו את שמם ... ראובן ושמעון ירדו [למצרים], ראובן ושמעון עלו [ממצרים]. ולא היו קורים לראובן - רופוס ולשמעון - לולינינוס וליוסף - יוסטוס. ראו דברינו [ארבעה מי יודע](#) לחג הפסח.

מראש לכס" (שם שם כא), הקדים הידיעה מצד הראיה על הידיעה מצד הקבלה וההגדה.¹⁰ וכן אמר משה רבינו: "הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם וגו' זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור שאל אביך ויגדך וגו' ". וזה רְאָיָה¹¹ על מה שזכרנו, כי הקבלה, ואם היא קודמת בטבע, מפני צורך הלומדים אליה תחילה, אין מן הזריזות שיסמוך עליה לבדה מי שיוכל לדעת ברורה בדרך הראיות. ומן הדין לעיין במה שיושג מדרך השכל ולהביא עליו ראיות במופת ששקול הדעת עוזרו, למי שיש לו יכולת לעשות כן.¹²

שבת שלום

וגמר חתימה טובה¹³

מחלקי המים

מים אחרונים: לקריאתו של משה: זכור ימות עולם, היינו להתבונן בקורות העתים וללמוד מהם לקח, יש הד ברור בנביאים ובכתובים, לאורך התנ"ך כולו שאולי איננו ספר היסטוריה, אך הוא ספר הקורא ללמוד מההיסטוריה. נזכיר רק מקצת ממקורות רבים אלה: ספר יהושע: פרקים ד, כד, שופטים פרק י-יא, שמואל א פרק יב, ירמיהו פרקים ז, לב, יחזקאל כ, מיכה ו, תהלים פרקים מד, עת, קה-קו, דניאל ט, נחמיה ט ועוד. ומעניין לבחון אילו מאורעות מוזכרים במקורות אלה ואלה לא. וכבר הקדשנו לנושא זה דף מיוחד בשם [סקירות היסטוריות בתנ"ך](#) בפרשת מסעי.

¹⁰ בעל חובת הלבבות (ר' בחיי אבן פקודה, סרגוסה, ספרד המאה ה-11) מדבר כאן על החובה לעבוד את ה' ולקבל את אמונתו ומצוותיו בשני אופנים: בדרך המסורת והקבלה ובדרך העיון וההשכלה ("ראיה" בלשוננו). וכדבריו שם: "אבל, אם אתה איש דעת ותבונה, שתוכל לעמוד בהם על ברור מה שקבלת מהחכמים בשם הנביאים משורשי הדת וקוטבי המעשים, אתה מצווה להשתמש בהם, עד שתעמוד על הענין ויתברר לך מדרך הקבלה והשכל יחד". להצדקת גישתו, הוא מביא שני נימוקים או ראיות לשילוב זה. האחד ע"ס הפסוק בספר דברים: "כי יפלא ממך דבר למשפט וכנ" – ראו דבריו במקור שם. והשני, הנה הבאנו אותו. בנימוק שני זה של שילוב הקבלה והמסורת עם העיון השכלי, הוא מתבסס לא רק על פסוקים מספר ישעיהו, אלא, כפי שנראה מיד בהמשך, גם על פסוקים מפרשתנו.

¹¹ הוכחה שדרך הראיה והעיון השכלי הם חשובים (אם לא תנאי מוקדם). נראה שיש כאן משחק מילים עם המילה ראיה. ראיה (הוכחה) לדרך הראיה (העיון השכלי).

¹² בעל חובת הלבבות מפנה את תשומת לבנו לכך שפסוק אחד לפני הפסוק שלנו "זכור ימות עולם", המורה על לימוד מההיסטוריה וקורות העתים, היינו בדרך של מסורת וקבלה, נמצא הפסוק: "עם נבל ולא חכם" שהוא מורה על דרך הראיה, ההוכחה והשכל. לאמור, שהדרך של עיון והשכלה קודמת לדרך השמיעה, הקבלה וההגדה. בכך משלימים דברי ישעיהו: "הלא ידעת אם לא שמעת" את דברי משה בפרשת האזינו: "זכור ימות עולם". (ראו עוד בחובת הלבבות שער א היחוד, פרק ב, את המשל על העיוורים שהולכים כעדר אחרי הפקח). עכ"פ, עפ"י סדר הקריאה בפרשת האזינו, שראינו שהיא קבועה ואיננה ניתנת לשינוי (ראו רש"י לעיל), מצרף כאן בעל חובת הלבבות שני פסוקים משתי קריאות לשני עולים שונים: ראשון ושני. אולי זה עצמו יטען בעל חובת הלבבות, שהעצירה לאחר הפסוק: "... עם נבל ולא חכם, הלוא הוא עשך ויכוננך" והתחלת הקריאה לעולה השני מהפסוק הסמוך: "זכור ימות עולם, בינו שנות דור ודור" היא עצמה מורה על עליונות ההוכחה בדרך הראיות והתבונה על פני המסורת והקבלה. או שפשוט נאמר שהלימוד מההיסטוריה דורש ידע ותבונה מקדימים על מנת לברר מה היא הקבלה והמסורת הנכונים.

¹³ לפי מה שהראינו שבוע שעבר בדברינו [דרשו ה' בהמצאו](#), יש מקורות טובים להמשך האיחולים לשנה טובה ולכתיבה וחתימה טובה גם אחרי יום הכיפורים ... ויש מהדרין עד הושענא רבה, והחסידיים נהגו עד חנוכה והמהדרים מן המהדרים נוהגים כל השנה. עמ' 3 מתוך